

DRUŽBENE DILEME V ILIADI**

Povzetek. V članku evidentiramo družbene dileme v Homerjevi Iliadi. Situacije, ki ustrezajo družbenim dilemam, kot jih opredeljuje tozadevna znanost, so pogoste. Prevladujejo dileme prispevanja. To je v skladu z naravo temeljne dejavnosti v epu – vojskovanjem. Vojskovanje terja prispevke vseh posameznikov h kolektivnemu cilju, kaznovanje defektorjev in nagrajevanje nadpovprečne kooperativnosti. Tudi v sporu med Agamemnom in Ahilom, ki je vozlišče celega kompleksa družbenih dilem, je osrednja dilema prispevanja. Opaženi so še primeri dileme jemanja, piščančeve (zajčeve), prostovoljčeve, zapornikove, zastonjkarjeve dileme ter znotrajosebne dileme. Nekateri primeri imajo vrednost prototipov: to pomeni, da jih znanost o družbenih dilemah lahko uporablja kot poučne vzorčne primere.

Ključni pojmi: družbene dileme, Iliada, Homer, dilema prispevanja, prostovoljčeva dilema, zapornikova dilema, piščančeva dilema

Uvod

V članku evidentiramo in analiziramo družbene dileme v Homerjevi Iliadi, kakor jih opredeljuje znanost o družbenih dilemah. Ta družbene dileme opredeljuje kot situacije, v katerih so v navzkrižju individualni in kolektivni interesi (koristi). Gre za družbene in hkrati osebne situacije, ki so pogoste. Nekateri avtorji menijo, da je večina sodobnih družbenih problemov družbenih dilem. Tako je mogoče kot družbene dileme obravnavati številne probleme vsakdanjega življenja, probleme ožjih in širših skupnosti in, končno, raznovrstna aktualna globalna vprašanja. Če je tako, družbene dileme bržkone ne morejo biti neopažene v književnosti.

Tu si zastavljamo naslednja vprašanja: ali je mogoče v antičnem epu, kot je Homerjeva Iliada, zaznati družbene dileme v pomenih tozadevne znanosti? Če da – ali kateri tip(i) dilem prevladuje(jo)? Če kateri tip prevladuje – zakaj prevladuje ravno ta? V kolikšni meri je dilema v literarni obravnavi

* Dr. Marjan Smrke, izredni profesor, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Slovenija.

** Izvirni znanstveni članek.

dojeta v vidikih, ki jih izpostavlja sodobna znanost o družbenih dilemah? Kaj je prevladujoča vsebina družbenih dilem v Iliadi?

Pot od odgovorov iščemo v naslednjih korakih: najprej orišemo znanost o družbenih dilemah, njen predmet. Nato predstavimo tipologijo družbenih dilem. Sledi evidentiranje družbenih dilem, kakor se kronološko pojavljajo v Iliadi. Evidentirane dileme opredelimo v smislu tipa, vsebinskih poudarkov in pomembnosti za dogajanje v epu. Podrobneje obravnavamo nekaj izbranih primerov. V sklepih podamo osnovne ugotovitve, ki jih primerjamo z morebitnimi dosedanjimi obravnavami tega predmeta.

Znanost o družbenih dilemah

Znanost¹ o družbenih dilemah je multi- oz. interdisciplinarna znanost, ki od svojih začetkov konec šestdesetih let² 20. stol. povezuje vse več znanosti: socialno psihologijo, ekonomijo, demografijo, biologijo, matematiko (teorijo iger), sociologijo, ekonomijo, geografijo, okoljevarstvo ...³ Njen predmet so družbene dileme v pomenu, ki je bistveno drugačen od običajnega pomena dilem. Običajne dileme so odločanja med dvema ali več možnostmi (trilema, polilema), ki se s stališča odločevalca (subjektivno) po vrednosti le malo razlikujeta/jo. Kot denimo strašni Scila in Karibda, s katerima je soočen Odisej s sodrugi. Zato odločitev ni lahka. Družbena dilema v tozadrevni znanosti pa je opredeljena kot »/.../ konflikten odnos med kratkoročnimi individualnimi interesi in dolgoročnejsimi kolektivnimi interesi« (Van Lange et al., 2014: 3). Drugače rečeno:

Družbena dilema je situacija, v kateri morajo dva ali več ljudi izbrati med maksimiranjem sebičnega interesa in med maksimiranjem kolektivnega interesa. Če dovoljšne število maksimira sebične interese, so posledično vsi na slabšem kot v primeru, če dovoljšne število izbere maksimiranje kolektivnega interesa. (Foody et al., 2014: 367)

Družbene dileme so prevladujoča količina problemov, s katerimi se ukvarjajo vlade na različnih ravneh oz. menedžment na različnih ravneh (Van Lange et al., 2014: vii). Zadevajo raznovrstne tematike: lokalno

¹ Z »znanostjo« tu mislimo na sistematičen, že več desetletij trajajoč napor v okviru osnovnih načel znanstvenega delovanja, ki je razločno usmerjen na določen predmet; ne trdimo pa, da ima ta dejavnost že posebno mesto v razvidu sodobnih znanosti. Nekateri avtorji tako pišejo o družbenih dilemah kot o posebnem znanstvenem polju oz. znanstveni paradigmi.

² Eden prvih člankov te vrste je bil Hardinov članek *The Tragedy of the Commons*, ki je bil objavljen l. 1968 v reviji *Science*.

³ Tako so med najbolj uveljavljenimi slovenskimi avtorji s tega področja fizik (dr. Matjaž Perc), ekonomistka (dr. Nives Dolšak) in geografinja (dr. Romina Rodela).

in globalno onesnaževanje okolja, prekomerno porabo virov, delovno in splošno družbeno organiziranost, volilno (ne)udeležbo, utajo davkov, vprašanje cepljenja proti nalezljivim boleznim, odnose na delovnem mestu, promet, regionalne in širše vojaške konflikte, družinske odnose, razvade in odvisnosti. Odpirajo nekatera temeljna vprašanja: Kakšna je človekova narava? Ali smo predvsem sebični ali altruistični? Smo sposobni sodelovati – in pod kakšnimi pogoji? Kakšno vlogo imajo pri tem čustva, zaupanje, pravičnost, tekmovalnost, prevara, nagrada, kazen?

Tipi družbenih dilem

Družbene dileme najprej razlikujemo glede na količino udeležencev – igralcev. Tako razločujemo med dveosebni (diadnimi) in večosebni oz. *n*-osebni dilemami (Kollock, 1998: 185–192). Smiselno je razpravljati tudi o znotrajosebnih (intrapersonalnih) dilemah – če si osebo predstavljamo kot zaporedje sebstev; takrat so v sporu (pogosto bolj kratkoročni) interesi posamičnih sebstev in (pogosto dolgoročnejši) interesi celotnega kolektiva sebstev (Read in Roelofsma, 1999: 341; Read 2001: 1194). Igralec je lahko posamezna oseba (oz. posamezno sebstvo iz kolektiva posameznikovih sebstev), par, skupina, organizacija, družba ali država ... Družbene dileme so po časovnem horizontu lahko kratkotrajne ali dolgotrajne; enkratne ali ponavljajoče se. Lahko se pojavljajo posamič, v zaporedjih, v vzporedjih, v manjših ali večjih kompleksih. Posledice, učinki njihovega (ne)reševanja so lahko takojšnji ali odloženi. Raznovrstne so možnosti glede na bistvo (ne)dejavnosti igralca: lahko gre za (ne)prispevanje (nečesa), (ne)jemanje (nečesa), (ne)popuščanje (glede nečesa) itd. Če igralec nasproti drugim igralcem deluje sodelovalno, je kooperator, če deluje nesodelovalno, je defektor. Isto dejanje je lahko (ne)kooperativno dejanje v dveh ali več dilemah hkrati. Najpomembnejša značilnost, ki določa tip dileme, je struktura izkupičkov igralcev. Izkupiček je korist, ki se obeta igralcu, glede na lastno ravnanje in glede na tako ali drugačno ravnanje drugih. Za družbene dileme kot take je bistvena napetost med individualnim izkupičkom in skupnim izkupičkom vseh igralcev: za posameznega igralca je vedno nekaj privlačnosti v nekooperativni izbiri; kratkoročno vedno dobi več z defekcijo (Dawes in Messick, 2000: 111).

Pri diadnih dilemah so najpogostejše obravnavane zapornikova dilema, dilema zaupanja in piščančeva dilema. Izraža se jih v matrikah izkupičkov. V našem prikazu je največja korist, ki jo more imeti igralec A ali B 4, najmanjša pa 1.⁴ Zapornikova dilema je prototip družbene dileme. Struktura izkupičkov (glej Slika 1) kaže, da se igralcu A ali B bolj splača nekooperativno de-

⁴ V prostovoljčevi dilemi, ki jo dodajamo, je najvišji izkupiček 1, najnižji pa 0.

nje, defekcija (D). Najvišji skupni izkupiček imata igralca, ko oba sodelujeta (K) (3,3), a v tem primeru je individualni izkupiček nižji kot v situaciji 4,1. Problem obeh igralcev je v tem, da ne vesta, ali bo drugi kooperativen ali ne. V dilemi zaupanja⁵ je igralcu več do tega, da je njegov izkupiček (relativno) večji od izkupička drugega igralca (3 : 1), kot pa da je absolutno največji (4), kar se zgodi v primeru obojestranskega sodelovanja (4,4). Relativno večji (in zagotovljen) izkupiček mu prinaša lastna defekcija ob sodelovanju drugega igralca (3,1). K defekciji ga vleče tudi nezaupanje do drugega igralca: če ta ne sodeluje, on pa sodeluje, namreč ostane praznih rok (1,3). V piščančevi dilemi je najvišji individualni izkupiček možen tedaj, ko igralec ne sodeluje, medtem ko drugi sodeluje (4,2); sodelovanje tu po navadi pomeni popuščanje glede nečesa. Toda če nihče ne sodeluje (ne popusti), sledi obojestranski polom (1,1). Pripomnimo, da bi bilo piščančvo dilemo (*chicken dilemma*) morda smiselno sloveniti kot zajčvo ali strahopetčevo dilemo, saj pri nas strahopetnost povezujemo z zajcem.⁶ Te dveosebne dileme si lahko predstavljamo tudi kot n-osebne.

Tabela 1: STRUKTURE IZKUPIČKOV V TREH DVEOSEBNIH DILEMAH – IN V PROSTOVOLJČEVI

Zapornikova dilema	Dilema zaupanja	Piščančeva dilema	Prostovoljčeva dilema
A K D K 3,3 1,4 B D 4,1 2,2	A K D K 4,4 1,3 B D 3,1 2,2	A K D K 3,3 2,4 B D 4,2 1,1	A K D K 1-x, 1-x 1-x, 1 B D 1,1-x 0,0
K D K 3,3 1,4 D 4,1 2,2	K D K 4,4 1,3 D 3,1 2,2	K D K 3,3 2,4 D 4,2 1,1	K D K 1-x,1-x 1-x, 1 D 1,1-x 0,0

Vir: Privzeto kot splošno.

Pri n-osebnih dilemah razlikujemo med dilemami jemanja in dilemami prispevanja. V dilemah jemanja (*take some dilemmas*) imajo igralci dostop do nekega vira omejenega obsega. Če nekateri igralci oz. dovoljšne število njih prekomerno jemlje, vir (denimo živalska vrsta) najprej za mnoge ni več dostopen, nato pa lahko tudi propade: v tem je konflikt med (kratkoročnim) individualnim interesom po čim več in interesom kolektiva, da se vir ohrani.

⁵ Dilemo, ki se v angleščini imenuje *assurance dilemma* ali *trust dilemma*, bi morda lahko imenovali tudi dilema zavarovanja. Igralec se skuša pred možnostjo, da ostane brez izkupička, zavarovati tako, da poseže po nižjem individualnem izkupičku od najvišjega možnega, a je ta zanesljiv, ne glede na odločitev drugega igralca.

⁶ To je še posebej očitno ravno v Sovretovem prevodu Iliade: strahopetca značilno prevaja kot zajca.

V dilemah prispevanja (*give some dilemmas*) določeni prispevki posameznikov (čas, denarna sredstva, delo, napor) vodijo v skupno korist. Toda posameznik je v skušnjavi, da ne bi prispeval, saj (neko javno) dobroino lahko uživa tudi, če ne prispeva – v kolikor prispeva dovolj drugih. Lahko se odloči, da je zastonjkar (kar je vrsta defekcije). Toda če je zastonjkarjev preveč, dobrina propade. Takrat je najbolj oškodovan tisti, ki je prispeval, in najmanj tisti, ki je s zastonjkarstvom prispeval k propadu dobrine.

Dodajmo še prostovoljčevo dilemo in zastonjkarjevo dilemo. Prostovoljčeva dilema (*volunteer's dilemma*, tudi *missing hero dilemma*) so situacije, v katerih je vsak od igralcev soočen z odločitvijo, da se žrtvuje (prispevek »x«), od česar bi vsi imeli korist, ali pa čaka, da do te koristi pride, ker se žrtvuje kdo drug. Dovolj je, da to stori eden. Toda če nihče ne vstane in prižge luči, ko se zmrači, vsi izgubijo (0,0) (obsedijo v temi). (Slika 1 prikazuje strukturo izkupičkov, ko si prostovoljčevo dilemo predstavljamo kot dveosebno.) Zastonjkarjeva dilema (*free-rider dilemma*) je situacija, v kateri se znajde (še) kooperativen posameznik, ki opaža, da zastonjkarstvo ni kaznovano: mika ga, da bi se pridružil zastonjkarjem.⁷

Pri znotrajosebnih dilemah razlikujemo med dilemami kopičenja in dilemami spremenjenega okusa. Nastopijo takrat, ko se kot posamezniki soočamo z izbirami med nečim, kar je videti dobro zdaj, a je dejansko slabo na dolgi rok (pregreha), in nečim, kar ni tako dobro zdaj (nek strošek, napor), je pa boljše na dolgi rok (vrlina) (Read, 1093). Drugače rečeno: v dilemah kopičenja se ignorira, podcenjuje pomen na videz zanemarljivih bližnjih stroškov; s tem se na ramena bodočih sebstev sčasoma nakopiči velika bremena. Igralec tu pogosto podleže t.i. hiperboličnemu podcenjevanju oddaljenejšega, a objektivno vrednejšega cilja (nagrade) in poseže po bližnjem cilju, katerega vrednost hiperbolično precenjuje. Primer je kajenje, ki se lahko z nakopičenjem škod konča s smrtno diagnozo ali prokrastiniranje⁸ pri vračanju knjig v knjižnico, ki se konča z denarno kaznijo (zamudnino). Drugače je s strateškim (ali »dobrim«) prokrastiniranjem: o njem govorimo, ko igralcu (oz. celoti njegovih sebstev) koristi, če s čim odlaga. V dilemah spremenjenega okusa se v odločanju med možnostmi zanemari, podceni učinke odločitev na bodoči okus. To osebi prej ali slej škoduje, saj za isti učinek potrebuje vse intenzivnejši dražljaj. Sem spada uživanje zasvajajočih substanc.

Odločanje igralcev v dilemah določa mnogo dejavnikov. Spremljajo jih raznovrstna občutja. Za nadaljnjo razpravo je nujno izpostaviti le en vidik: vprašanje pravičnosti. Igralec, ki je v družbeni dilemi deloval sodelovalno,

⁷ Glede na to bi bilo morda boljše imenovanje dilema zastonjkarstva.

⁸ Problemi, ki se jih ugotavlja v okviru raziskovanja intrapersonalnih dilem, so lahko tudi problemi interpersonalnih dilem. Prokrastiniranje je tako lahko tudi problem n-osebnih skupin.

pa je iztržil manj, se (lahko) čuti oškodovanega. Schroeder et al. (2003: 375–385) v obravnavi družbenih dilem predlagajo razlikovanje delitvene pravičnosti (ta se nanaša na občutenja pravice oz. krivice v delitvi neke dobrine v družbeni dilemi), proceduralne pravičnosti (ta se nanaša na pravila, ki jih družba določa za situacije, ki so družbene dileme), poravnalne pravičnosti (tu gre za obnovo pravičnosti, če je ta v preteklosti izostala; denimo tako, da defektorji vrnejo, kar so po krivici vzeli) in povračilne pravičnosti (ta se nanaša na kaznovanje defektorjev).

V znanosti o družbenih dilemah se je od njenih začetkov menilo, da neprimerno reševanje dilem lahko vodi v slabe izide; denimo v tragedijo skupnega v dilemah jemanja (Hardin, 1968). Zato je del te znanosti raziskovanje reševanja dilem. To pa je bila od nekdaj tudi bolj ali manj uspešna družbena praksa. V grobem razlikujemo motivacijske rešitve (dileme je mogoče reševati z motiviranjem igralcev za odločanje v skupno korist, z nagradami ali kaznimi, s sklicevanjem na skupinsko identiteto), strateške rešitve (npr. ustvarjanje dalj trajajočih odnosov med igralci) in strukturne rešitve (npr. ustvarjanje manjših skupin) (Kollock, 1998: 192–206).

Od speva do speva: evidentiranje družbenih dilem v Iliadi

272

Branje Iliade v Sovretovem prevodu in izdaji Založbe Mihelač (1992) smo opravili tako, da smo sproti zabeležili delovanja literarnih oseb (igralcev), ki izražajo družbene dileme ali jih te očitno zadevajo.⁹ Rezultate podaja preglednica. V njej navajamo (1.) zaporedno številko primera, (2.) poglavje epa (spev) in zaporedno številko verzov, ki so ključni, (3.) igralce in bistvo dogajanja ter (4.) tip dileme oz. na dilemo navezujoči se pojav. Preglednica seveda ni vsebinska obnova epa.

Problem sta predstavljala dve dilemi, ki se vztrajno ponavljata. Najprej je tu dilema prispevanja, ki sestoji iz napetosti med interesom obeh vojsk, grške in trojanske, po aktivnih, žrtvujočih se posameznikih in interesov posameznikov po individualnem preživetju. Navesti vse primere, vključno z namigi, bi bilo pretirano. Drug problem je beleženje pojavljanj vseh izrazov ene temeljnih napetosti epa, napetosti med jeznim defektorjem Ahilom in Agamemnonom oz. Grki, ki sodelujejo v boju. Izpostavili smo le nekaj primerov. Odpovedali smo se tudi beleženju izkupičkov, ki gredo posamezniku ali kolektivu v različnih dilemah; z nekaj izjemami (npr. 8, 13, 54) in nekaterimi navedki negativnih izkupičkov, ki so del motivacijskih rešitev.

⁹ Poudariti velja, da običajnih dilem, ki jih ni malo, ne upoštevamo.

Tabela 2: PREGLEDNICA DRUŽBENIH DILEM V ILIADI

	Iliada – spev	Dogajanje	Tip dileme oz. navezava
1	A-I <i>Kuga v grškem taboru:</i> 1–32	Grki umirajo zaradi kuge. Ta je posledica Agamemnonove sebičnosti v prisvajanju plena. Ker si vzame preveč – povrhu vsega še hčer duhovna Hrisa, Grke kaznujejo bogovi.	Neustrezno rešena dilema jemanja, saj škoduje izkupičku kolektiva.
2	80–84	Agamemnonovo zadrževanje jeze: če jo uspe zadržati, ta potem toliko bolj izbruhne.	Znotrajosebna dilema kopicenja.
3	121–205	Ahil se upre Agamemnonu, ki si jemlje preveč: »Čemu bi še dalje tu brez hvale kopičil zgolj tebi blago in obilje?« (170–171)	Delitvena nepravilnost kot razlog spora. Neprimerno rešena dilema jemanja.
4	188–193, 213–214	Ahilova jeza. Atena na željo Here Ahila prepriča, naj ne precenjuje takojšnjega spopada z Agamemnonom: Če se bo obvladal, bo nekoč bogato poplačan.	Znotrajosebna dilema. Atena Ahila odvrne od hiperboličnega precenjevanja bližnjega, a manjvrednega cilja.
5	283–284, 298	Spor med Agamemnonom in Ahilom se spet zaostri: prvi hoče Ahilovo Briseido, ker je moral Hrisu vrniti hčerko. Sprva nihče ne popusti, ker nihče noče veljati za strahopetca. Grozi za oba oz. za vse Grke poguben spopad. Ahil popusti.	Piščančeva dilema: Ahil vs. Agamemnon. Rešena je s popuščanjem Ahila (2,4).
6	508–510	Ahil se ne pomiri: zgornje šteje za še eno nepravilnost več, zato načrtuje maščevanje.	Delitvena nepravilnost. Ahil terja povračilno pravičnost; zasnuje nekooperativnost v dilemi prispevanja.
7	B-II <i>Agamemnonove sanje-preizkušnja</i> 231	Ahila Tersites imenuje za šlevo, ker je popustil Agamemnonu.	Ahilova domneva, da bo veljal za zajca, je bila pravilna. Znotrajosebno dilemo premagovanja hiperboličnega podcenjevanja končnega cilja Ahil rešuje uspešno.
8	353–354	»Nikdo naj torej ne sili, da prej domov bi se vrnil, preden ne bo vsak slednji nočil pri ženi Trojanke.«	Del izkupička (plena) so ženske. Motivacijsko reševanje dileme prispevanja.
9	360–366, 391–394	Nestor svetuje Agamemnonu, kako preprečiti pasivnost in strahopetnost v vojskovanju: bojujejo naj se po rodovih. Agamemnon pasivnim grozi tudi s smrtjo.	Strukturno in motivacijsko (identitetno) reševanje dileme prispevanja.
10	686–689, 694	Jezni Ahil ne gre v boj. Ve pa, da bo prišel čas, ko bo šel.	Občutek oškodovanja v piščančevi dilemi je vodil v Ahilovo defekcijo v dilemi prispevanja (vojskovanje).

	Iliada – spev	Dogajanje	Tip dileme oz. navezava
11	<i>F-III</i> <i>Dogovor:</i> <i>Helena na ob-</i> <i>zidju. Menelaos</i> <i>in Paris</i> 30–32, 36, 42, 46–51	Paris se izogiba boju. Hektor mu očita strahopetnost. Izziva ga, naj gre v boj. Očita mu tudi, da je Trojancem nakopal težave, s tem ko si je prisvojil Heleno.	Očitek zastojkarstva v dilemi prispevanja. Očitane strahopetnosti kot motivacijsko reševanje. Dilema jemanja; s tem ko si je eden vzel preveč, je nakopal težave kolektivu.
12	<i>A-IV</i> <i>Prekršitev</i> <i>dogovora</i> 339, 350–355, 370–371	Agamemnon očita Menesteu in Odiseju, da se izogibata boju. Odisej ga zavrne. Agamemnon očita isto še Diomedu, rekoč, da se Diomedov oče nikoli ni skrival.	Motivacijsko reševanje dileme prispevanja. Tudi s sklicevanjem na avtoriteto očeta oz. identiteto rodu.
13	<i>E-V</i> <i>Junaška</i> <i>dela Diomedova</i> 3	Diomed se vojskuje, da bi se ovenčal s slavo.	Slava kot del motivacije oz. izkupička v dilemi prispevanja.
14	472, 475–476, 485–486	V trojanskem taboru Sarpedon očita Hektorju in njegovim pasivnost.	Očitane zastojkarstva v dilemi prispevanja.
15	528–532	Agamemnon bodri soborce in vzbuja sram pred strahopetnostjo.	Dilema prispevanja. Motivacijsko reševanje.
16	634, 628–646	Sarpedon (v taboru Trojancev) naleti na očitek, da ni dovolj aktiven v boju, da se skriva.	Dilema prispevanja. Motivacijsko reševanje.
17	787–788, 812	Hera in Atena v človeški podobi bodrita Ahajce. Očitata jim strahopetnost, celo Diomedu.	Dilema prispevanja. Motivacijsko reševanje.
18	<i>Z-VI</i> <i>Hektorjevo slovo</i> <i>od žene in sina</i> 66–71	Nestor svari Grke, naj ne zapravljajo časa s plenjenjem po bojišču, pomembnejše je pobijanje mož.	Odvračanje od hiperboličnega podcenjevanja oddaljenejšega cilja v dilemi prispevanja.
19	77–102	Na drugi strani Helenos, Priamov sin, hrabri Trojance, posebej Aineasa in Hektorja.	Motivacijsko reševanje z opozarjanjem na skupni izkupiček (polom) v primeru nesodelovanja v dilemi prispevanja.
20	208–209	Hektor izrazi odločenost, da bo junak.	Interiorizacija motivacijske rešitve v dilemi prispevanja.
21	280, 321–331, 353	Hektor je jezen na Parisa, ker ga ni v bitki; svari, da Ilion (Trojo) čaka poguba; grozi s kaznijo za Parisa.	Motivacijsko reševanje dileme prispevanja.
22	441–443, 444–493	Hektor v pogovoru z ženo Andromaho izrazi skrb, a pove, da bi ga imeli za slevo, če bi se izognil boju. Predoči si strašne posledice poraza za družino, rod, Trojo.	Zavrtnjena možnost defekcije v dilemi prispevanja. Motivacijske, identitetne rešitve.
23	489, 524	Hektor spet izrazi dilemo »mož ali zajec« in jo zavrne v prid moža.	Zavrtnjena možnost defekcije v dilemi prispevanja.

	Iliada – spev	Dogajanje	Tip dileme oz. naveza
24	H-VII <i>Dvoboj med Hektorjem in Aiantom</i> 66–75, 92–93, 97–98, 151–153, 161, 188–189	Hektor išče Ahajca, ki bi se z njim dvobojeval. Nihče se ne javi. Posreduje Nestor, ki se spominja podobne situacije, v kateri se je sam javil za boj. Nato se jih javi devet. Sledi žreb. Izžreban je Aiant.	Prostovoljčeva dilema in motivacijska rešitev s sklicevanjem na avtoriteto.
25	273–290	Prekinitev dvoboja, ko je kazalo, da se bosta Hektor in Aiant medsebojno pobila; sklenjeno začasno premirje.	Kooperativna rešitev v zajčevi dilemi (3,3).
26	Θ-VIII <i>Noč pretrga klanje</i> 90–96	Ahajci bežijo. Diomed pozove Odiseja, naj ne bo strahopetec, naj sodeluje pri reševanju Nestorja, a Odisej beži.	Zastonkarjeva dilema v dilemi prispevanja. Čim več igralcev odpoveduje sodelovanje, tem manj racionalno je sodelovati.
27	228, 289–291	Agamemnon hoče motivirati soborce: imenuje jih mevže. Po drugi strani hvali Teukrosa, ki se bori. Obljubi mu nagrade.	Motivacijsko reševanje dileme prispevanja. Poravnalna pravičnost.
28	316–317	Hektor ne rešuje trupla in oprave ubitega voznika.	Dilema prispevanja. Hiperbolično precenjevanje bližnjega cilja bi ogrozilo skupni cilj.
29	370–372	Težave Grkov so posledica zamere, ki jo goji Ahil do Agamemnona in posledičnega posredovanja njegove matere Tetis pri Zevsu.	Razlaga defekcije v dilemi prispevanja in zahteve po povračilni pravičnosti.
30	I-IX <i>Poslanstvo do Ahila</i> 27, 40–41	Agamemnon pozove Grke v beg. Diomed, ki mu je Agamemnon nekoč očital strahopetnost, pa mu vrne očitek.	Beg je lahko kooperativno in za skupnost koristno delovanje v dilemi prispevanja, če so za to razlogi. A tu so še taki, ki menijo, da to (še) ni ustrezno ravnanje.
31	120, 131, 157	Nestor pove, v čem je problem Ahajcev: v tem, da so prikrajšani za prispevek Ahila. Tako je zaradi njegovega spora z Agamemnonom. Agamemnon mu pritrdi, da Ahil zaleže za trumo mož. Nato priseže na poravnavo.	Delitvena krivičnost je bila izhodišče spora, zdaj naj bi to popravila poravnalna pravičnost. Vodila naj bi v kooperativnost ključnega defektorja v dilemi prispevanja.
32	230–231, 261–262, 264–299	Odisej nagovarja Ahila, naj se udeleži boja Pove mu, kaj vse dobi, če pozabi na jezo.	Motivacijsko reševanje dileme prispevanja; to je tudi Ahilova znotrajosebna dilema.

	Iliada – spev	Dogajanje	Tip dileme oz. navezava
33	332, 412–416	Še enkrat izrazi zamero do Agamemnona. Ta je tudi v tem boju »zadaj počival brez dela«, potem pa si prilastil velik del plena. Ahil premišljuje o zameri, tehta: »/.../ ako ostanem le-tu in dalje se bijem krog Troje, šla je vrnitev mi pōzlu, a čaka me slava nesmrtna, ako pa pridem domov, tja v ljubo deželo očetno, šla mi je slava pod zlo, a čaka me dolgo življenje, pozno šele bo naposled podrla me smrti strelica. /.../.« (412–416)	Delitvena nepravilnost kot razlog za defekcijo v dilemi prispevanja. Zastojkarstvo. Konvencionalna dilema kot del dileme prispevanja.
34	515–523	Nestor nagovarja Ahila, rekoč, da je premagovanje jeze vseh bogovom. Če je ponujena poravnava, srd ni več pravičen.	Poskus motivacijske rešitve dileme prispevanja z uveljavitvijo poravnalne pravičnosti.
35	K-X <i>Srečanje z Dolonom</i> 214–215, 218–221	Grki iščejo prostovoljca – vohuna. Nestor našteva nagrade, ki bi jih vohun dobil. Javi se Diomed. Zaprosi za pomočnika (Odiseja).	Prostovoljčeva dilema. Motivacijska rešitev.
36	299–303, 313–319	Na drugi strani tudi Hektor išče prostovoljca za vohunjenje. Obljubljene nagrade. Javi se Dolon, ki je kasneje ujet in ubit.	Prostovoljčeva dilema. Motivacijska rešitev.
37	A-XI <i>Agamemnonova slava</i> 465–471	Odisej je ranjen. Kliče na pomoč. Drugi presodijo, da mu morajo pomagati, ker je to v skupno korist.	Takojšnja kooperativna rešitev dileme prispevanja.
38	655–668, 762–764	Nestor Patroklu pove, kakšno je stanje v grškem taboru. Najboljši so ranjeni, grozi propad, Ahil pa še trmoglavi. Nestorjevo pritoževanje zaradi Ahilove pasivnosti.	Ahilova defekcija v dilemi prispevanja se zdi vse bolj odločilna. To je hkrati znotrajosebno prokrastiniranje, ki lahko privede do nepopravljivega stanja.
39	M-XII <i>Boj za nasip</i> 265–276	Vrta Grka Aianta skušata soborce motivirati z dobro besedo in grajo.	Motiviranje v dilemi prispevanja.
40	404–412	Aias pozove h kolektivnemu vojaškemu naporu, da bo delo lažje.	Motiviranje v dilemi prispevanja.
41	N-XIII <i>Bitka ob ladjah</i> 120–123, 233–237	Pozejdon v preobleki vidca Kalhasa hrabri Ahajce, obsoja šleve, tiste, ki se izmikajo. Zanje zahteva kazni.	Motivacijske rešitve dileme prispevanja: obsojanje defektorjev.
42	275–290	Pogovor Merionesa in Idomeneja o strahu in pogumu.	Izrazi kooperativnosti in defekcije v dilemi prispevanja.
43	Ξ-XIV <i>Hera premoti Zeusa</i> 74–102	Agamemnon predlaga, da pripravijo ladje za primer bega. Odisej je proti: »šknilo vse bo le nanje« (na ladje) – in potem jim res ni rešitve.	Dilema prispevanja. Zastojkarjeva dilema. Možnost bega bo beg spodbudila.

	Iliada – spev	Dogajanje	Tip dileme oz. navezava
44	131	Diomed pa predlaga, da ranjeni vodje (čeprav se ne bodo borili) s svojo navzočnostjo podžgejo druge.	Dilema prispevanja. Motivacijska in strukturna rešitev.
45	O-XV <i>Ponovni boj pri ladjah</i> 494–514	Motiviranje s predočenjem slabega izkupička (poloma), če ne bodo maksimalno zavzeti. Na obeh straneh.	Dilema prispevanja. Motiviranje.
46	552–565	Oštevanje pasivnih na obeh straneh.	Dilema prispevanja. Obsojanje defektorjev.
47	661–666	Nestor vzbuja sram pri tistih Grkih, ki so pasivni.	Dilema prispevanja. Obsojanje defektorjev.
48	II-XVI <i>Patroklova slava in smrt</i> 200–201	Ahil ima motivacijski govor za tiste, ki gredo v boj s Patroklom.	Dilema prispevanja. Motivacija.
49	419–425	Sarpedon zasramuje tiste, ki bežijo pred Patroklom.	Dilema prispevanja. Zasramovanje kot sredstvo proti defekciji.
50	445–449	Zevs se sprašuje, ali naj dopusti, da Patroklos ubije njegovega sina Sarpedona ali naj ga živega reši. Hera pravi, naj ga ne umakne iz boja (reši), ker bodo to storili tudi drugi bogovi.	Zastonjkarjeva dilema: defekcija, zlasti če ni kaznovana, spodbuja defekcijo.
51	666	Hektor pozove Trojance k begu.	Dilema prispevanja. Kooperativno delovanje z večjim izkupičkom je lahko tudi beg.
52	P-XVII <i>Menelajev boj za Patroklovo truplo</i> 140–165	Glaukos Hektorju očita strahopetnost, ker ni rešil Sarpenoda. Grozi z odhodom Likijcev iz boja.	Zastonjkarjeva dilema. Če ne prispeva Hektor – zakaj bi Likijci?
53	215–232, 246–255	Motivacijski govor Hektorja in enak govor Menelaja na grški strani.	Dilema prispevanja. Motivacijske rešitve.
54	415–423	Izguba Patroklovega trupla je poraz za vse. Na obeh straneh.	Truplo kot pomemben del izkupička, za katerega se borita igralca. Poskus povrnitve upravičuje največje žrtve.
55	555–559	Atena spodbuja Grke v preobleki Foiniksa.	Dilema prispevanja. Motivacijske rešitve.
56	582–583	Na drugi strani pa Apolon v podobi Fanopa hrabri Trojance.	Dilema prispevanja. Motivacijske rešitve.
57	Σ-XVIII <i>Kovanje orožja</i> 178–180	Hera pošlje Iris k Ahilu. Ta ga pozove, naj se vključi v boj za Patroklovo truplo – sicer bo na njem neizbrisen madež.	Še enkrat pomen trupla za čast (izkupiček) skupnosti. Tudi opozorilo na skorajšnjo nepopravljivost Ahilove znotrajsebnih dilem kopičenja.
58	428–461	Ahilova mati Tetis v pogovoru s Hefaistom povzame problem – razloge Ahilove defekcije.	Dilema prispevanja. Razlaga motivov za defekcijo.

	Iliada – spev	Dogajanje	Tip dileme oz. navezava
59	T-XIX Ahil se poravna z Agamemnonom 55–64	Ahil Agamemnonu: od najinega spora smo imeli Grki le škodo, »dobiček« pa Hektor in Trojanci.	Piščančeva dilema, ki se konča tik pred obojestranskim propadom.
60	90–94	Agamemnon se sklicuje, da so k v nepopustljivost zapeljali bogovi, boginja Ate.	Obojestransko popuščanje: omogoči kooperacijo.
61	154–170, 230–233, 275, 305–306, 352–354	Odisej predlaga, da naj pred bojem jedo, sicer bodo omagali. Ahil zaradi žalosti ne je; Atena ga nasiti z nektarjem.	Svarilo pred učinkom dileme kopičenja oz. prokrastiniranja: če odlašaš s hranjenjem, se na koncu nakopiči oslabeledost in utрпиš veliko škodo.
62	189, 238–265	Poravnava Agamemnona z Ahilom; darila.	Poravnalna pravičnost.
63	Φ-XXI Ahil in Skamandros 608–609	Trojanci na begu; mislijo le še vsak nase.	Dilema prispevanja. Skupni izkupiček ogrožen zaradi množične defekcije.
64	X-XXII Hektorjeva smrt 99–130	Moralna konvencionalna dilema Hektorja: bil je proti umiku za zid Iliona; zdaj se čuti krivega, da je zato umrlo veliko Trojanecv. Če se umakne, bo kriv, če vztraja in se spopade z Ahilom veliko tvega. Hektor razmišlja, da bi ščit položil na tla in Ahilu predlagal, da Troja izplača Grke. A se sprašuje, če je Ahilu sploh mogoče zaupati. Ugotovi, da mu ne more. Tudi Ahil ni bil brez dilem in kalkulacij (preglednica 33); a te so že za njim.	Prejšnje ravnanje kot usmeritev ravnanja v novi dilemi. Hektor je v odnosu do Ahila za hip v zapornikovi dilemi.
65	Ψ-XXIII Patroklov pogreb in tekme 417–439, 566–611	Tekma – dirka vpreg. Voza Antiloha in Menelaja se bližata tesni (ožini). Menelaj tekmeču kriči, da ni prostora za oba, popusti in zaostane. Po tekmi se Menelaj pritoži, vendar se z Antilohom pomirita, ko mu ta nameni darilo.	Piščančeva dilema. Povračilna pravičnost.
66	664–678	Tekma v boksu: Najprej se javi Epeios. Hvali se s svojo močjo in spretnostjo. Kdo si upa spopasti z njim?	Prostovoljčeva dilema. Če se ne bi nihče javil, ne bi bilo tekme.

Vir: Homer (1992): Iliada. (prev. Anton Sovrè), Ljubljana: Mihelač.

Iz zgornje preglednice je očitno, da izmed tipov družbenih dilem močno prevladujejo dileme prispevanja. Zabeležili smo jih petinštiridesetkrat – v več kot dveh tretjinah primerov. Zakaj? Gotovo je to povezano z naravo dejavnosti, ki je v epu temeljna: vojskovanje. Vojskovanje na obeh straneh terja prispevanje udeležencev, kooperacijo, ki je vitalnega pomena za skupni izkupiček vsake strani, in boj s zastonjkarstvom oz. defekcijo (begom, pasivnostjo, strahopetnostjo) kot odklonom, ki skupni izkupiček ogroža. Gneezy in Fessler (2011: 1) ugotavljata, da vojna poveča pritiske znotraj skupnosti

k prosocialnemu kaznovanju in nagrajevanju. »Zajec« (v Sovretovem prevodu) – strahopetec je nenehen očitek, ki se pojavlja v Iliadi na obeh straneh. Niti največji borci mu ne uidejo: doleti (glej preglednico) Odiseja (12, 26), Diomeda (17), Agamemnona (30), Parisa (11, 21), Sarpedona (16), Hektorja (14, 52); ko gre za spor z Agamemnonom, celo tudi Ahila (7). Na drugi strani je hvaljeno in nagrajevano junaštvo kot ekstremno prosocialno vedenje. Prevladuje torej motivacijsko reševanje te dileme, ki sestoji iz sramotenja, kaznovanja na eni strani in nagrajevanja (simboličnega ali stvarnega) na drugi strani. Posebej pomembno je sklicevanje na čast kot izraz družbenega statusa. Reyes meni (2002), da je sklicevanje na čast celo glavno sredstvo retoričnega prepričevanja igralcev v Iliadi. Dodati velja, da v ta okvir spadajo tudi sklicevanja na identiteto: na slavni rod, prednike, zlasti očeta.

Tudi zastojkarjeva dilema in prostovoljčeva dilema se pojavljata, ker težko umanjata na bojnem polju. Ob tem pa so primeri večinoma le del (epizode) širše dileme prispevanja (celotnega vojaškega spopada).

Odnos do najbolj očitnega defektorja – Ahila se zdi v protislovju s splošnim odnosom do defektorjev. A Ahil je zaradi svoje moči (z njim je 2500 vojakov) očitno v posebnem (pogajalskem) položaju. To pomeni, da dovolj močan igralec lahko uveljavi svojo defekcijo, ne da bi bil kaznovan.

Kompleks dilem, ki se navezujejo na spor med Agamemnonom in Ahilom, sestoji iz uvodne dileme jemanja, iz znotrajosebnih dilem obeh igralcev (ne/obvladovanje čustev in strasti) in iz vzporedja dileme prispevanja in piščančeve dileme. Lok dileme prispevanja, ki jo zaznamuje Ahilova defekcija, se razteza od prvega do devetnajstega speva (preglednica 3–6 do 59–60). Ker jo določa obojestranska nepopustljivost, ki grozi s propadom obeh igralcev, ima tudi značilnosti piščančeve dileme. Na začetku tega loka je še epizodna piščančeva dilema, ki se konča z Ahilovo opustitvijo neposrednega fizičnega spopada z Agamemnonom.

Razpravo bi dodatno zapletli, če bi upoštevali nekatere interpretacije, ki več pozornosti namenijo predzgodbi Iliade: ugrabitvi Helene in sovraštvu, rivalstvu med Menelajem in Parisom, ki vodi v spopad med Grki in Trojanci. Kar smo mi bežno opredelili kot dilemo jemanja (11), je glavni predmet razprave Jonathana Gottschalla. Gottschall v Posilstvu Troje (2008) trdi, da ima celoten spopad, ki je predmet epa, značaj zapornikove dileme. Literarno delo obravnava z gledišča evolucijske antropologije. Meni, da je pozno grško mračno dobo zaznamovalo pomanjkanje žensk – zaradi poliginije in pogostega infanticida deklic. Dobrine, za katere se spopadajo moški, zato niso politična moč, čast, družbena dominacija, ampak predvsem manjkajoče ženske (2008: 10). Pomislimo na tri ugrabitve (ugrabitve Helene, Hrisove hčerke in Ahilove Briseide) in na ženske kot poglobiten del obeatanega izkupička. Grki in Trojanci so posledično ujeti v situaciji zapornikove dileme. Mir (kooperacija) ni mogoč. Defektor (bojevitejši) je vedno v

prednosti. Zato mora tudi tisti, ki bi bil pripravljen živeti v miru, poseči po orožju (2008: 151–159).

Izbrani primeri: Onemeli so vsi v zaglušni tišini!

Izpostavljamo nekaj primerov, ki prikazujejo tipološko raznolikost in Homerjev uvid v psihološke vidike dilem.

1. (preglednica: 5) Prepir (*neikos*) med Agamemnonom in Ahilom. Nihče noče popustiti: nihče noče biti »zajec«. Toda če bosta oba nepopustljiva, bodo posledice za Grke in zanju pogubne. Spor ima uvod v dilemi jemanja, v kateri je Agamemnon (prekomerno) sebičen igralec. S tem ogrozi korist kolektiva: pripravljenost vseh na sodelovanje v vojni. S sebičnostjo, s tem ko si je prisvojil hči duhovnika Hrisa, je že bil vzbudil jezo bogov, ki so Grke prizadeli s kugo. Spor z Ahilom ima značilnosti piščančeve dileme. Agamemnon hoče (v nadomestilo za odpoved Hrisovi hčerki) Ahilovo Briseido, sicer meni, da bo veljal za zgubo. Ahil noče dati Briseide, saj bo veljal za strahopetca. Ogrožena je njegova čast (*tim*). Izid spopada, ki grozi, bi lahko bil polom za oba; tudi če bi eden fizično preživel. Vmes poseže zunanja avtoriteta – Nestor: »Ti, Atrid, potlači svoj gnev! Potem bom Ahila sam poprosil, naj s svoje strani odneha od jeze.« (283–4) Ahil: »Svet bi za zajca me imel, prav res, in stvar malovredno, ako na vse bi prikimal, kar koli ti pride na misel.« A se deloma ukloni: »/.../ ne bom boril se za dekliča /.../« (298). Ne da pa si vzeti drugega blaga. Na Ahilovo potlačitev jeze je mogoče gledati tudi kot na reševanje znotrajosebne dileme z obvladovanjem: namesto da bi ubil Agamemnona, se Ahil odloči za oddaljenejši cilj (Read, 2001: 1108). Vse to pomeni, da že v prvem spevu naletimo na kompleks družbenih dilem.

Ahil se zadrži glede neposrednega ukrepanja, ne pomiri pa se povsem: zgornje šteje za še eno delitveno nepravičnost več (nepopustljivi Agamemnon v piščančevi dilemi izsili rešitev 4,2), zato načrtuje razplet, ki bo uveljavil povračilno pravičnost: prek matere Tetide hoče pri Zevsu doseči, da bodo Grki izgubljali nasproti Trojancem, vse dokler ne bo on poplačan za krivico. »Torej ga ti maščuj, Olimpijec, Zevs svetovalec, s tem da nakloniš Trojancem premoč, dokler da Ahajci sinu poplačajo dolg in dajo zadostilo žalitvi!« (508–510). Tako nekooperativna rešitev piščančeve dileme vodi v dilemo prispevanja: jezni Ahil je defektor: zaradi zamere do Agamemnona iz bitke izključi sebe in svojih 2500 mož. Ta boj (*agon*), to nesodelovanje, ogroža grške cilje vse do tedaj, ko je ubit njegov prijatelj Patroklos. Številni drugi poskusi motivacijskih rešitev ne pomagajo.

2. (preglednica: 9) Vojskovanje je tudi notranji boj (posameznikov in skupin znotraj) vsakega tabora z dilemo prispevanja: prispevaš lahko več ali manj tveganj za izgubo individualne koristi (življenja, telesne integritete);

toda če bi preveč igralcev ravnalo previdno in strahopetno, bi vsi nedvomno izgubili. Kako preprečiti zastojkarstvo v vojskovanju? Nestor Agamemnonu svetuje:

Vem, da ne boš zavrzel nasveta, ki tu ga izrečem: loči ljudi po plemenih in ta po rodovih. Atrides, rod da bo rodu na pomoč in pleme opora plemenu! Kadar izvedeš le-to in poslušni ti bodo Ahajci, koj boš razbral, kje zajčja je čud med vodji in moštvom, kje vrlost in pogum: saj bije vsakteri se zase. (360–366)

Tako ravnanje bi lahko šteli za strukturno reševanje družbene dileme prispevanja: spodbujanje h kooperativnosti na način, da se jasno vidi prispevek posameznih enot. Hkrati je to tudi rešitev, ki jo literatura obravnava kot identitetno rešitev, včasih v okviru motivacijske rešitve (Kollock, 1998: 194–195), včasih ločeno (Van Vugt, 2009); prispevek, ki se jasno povezuje z neko identiteto (rodom), bo praviloma višji, ker ljudje veliko damo na pozitivno skupinsko identiteto, še posebej, če se med skupinami (do določene mere) tekmuje (Van Vugt, 2009). Ko se ljudje identificirajo z družbeno skupino, jim je tudi več do ugleda znotraj nje (Kollock, 1998: 171). V Iliadi je pogosto tudi sklicevanje na slavno sorodstvo, prednike, katerih časti se ne sme omadeževati z defekcijo. Če je posamičen primer tovrstne dileme lahko razmeroma nepomemben, pa je spopadanje s zastojkarstvom v epski pripovedi eden najpogostejših in najpomembnejših motivov.

3. (preglednica: 24) Hektor išče Ahajca (Grka), ki bi se z njim dvobojeval. Dvoboj, ne vsesplošno klanje, naj odloči spopad. »To je dejal. Onemeli so vsi v zaglušni tišini. Sram jih je reči, da ne, a strah sprejeti ponudbo.« (92–93) Grki vedo, da je ogrožena njihova čast: »/.../ bogme sramoto nakoplje nam to, o, huje ko grdo, ako nihče med Danajci ne stopi zdaj Trojcu nasproti!« (97–98) To je lepo izražena prostovoljčeva dilema, ki ji tu še posebej pristaja poimenovanje v angleščini – *missing hero dilemma*. Vsi Grki se bojijo Hektorja, toda če se ne bo nihče javil, bo omadeževana čast vseh; v prostovoljčevi dilemi bi bil to izkupiček 0,0. Dovolj pa je, da se javi en sam. In najde se junak – Aiant (1-x,1). S tem ko se javi, reši čast skupnosti, sebe pa izpostavi možnosti smrti, a tudi slave (-x). Dvoboj prekinejo bogovi. In vojna se nadaljuje.

4. (preglednica: 35, 36) Oboji, Grki in Trojanci, iščejo prostovoljca, ki bi vohunil v nasprotnem taboru: med Grki Nestor našteva nagrade, ki bi jih vohun dobil. »To je dejal. Onemelo je vse v zaglušni tišini.« (218) Takoj se javi Diomedes. Zaproši za pomočnika (Odiseja). Med Trojanci prostovoljca za vohunjenje išče Hektor: »Kdo se ponudi, da izvede mi delo, ki snujem ga v mislih?« (303) Ponudi nagrado. »To je dejal. Onemeli so vsi v zaglušni tišini.« (313) Javi se Dolon. V obeh primerih se prostovoljčevo dilemo reši (v

korist kolektiva) z motivacijo. Prostovoljci tvegajo. »X« (glej Sliko 1) iz strukture izkupičkov je odprt v različne možnosti. Diomedes in Odisej si povečata slavo, Dolon je ubit. Ta dva primera in prejšnji primer (preglednica 24) že z uporabo istega stavka (»onemeli so vsi v zaglušni tišini«) izražata zavest Homerja o temeljni enakosti vseh treh dilem.

5. (preglednica: 50) Zevs se sprašuje, ali naj dopusti, da Patroklos ubije njegovega sina Sarpedona, ali pa naj ga živega reši, umakne iz boja. Sprašuje tudi Hero. Ta meni: če ga pošlješ živega domov, bodo tudi drugi bogovi svoje sinove hoteli poslati domov (445–449): ».../ brž bo kdo drug bogov, pomisli, dobil še skomine.« (446) Hera (s svojo računico) opozori na učinek, ki se nanaša na zastonjkarjevo dilemo: defekcija, zlasti če ni kaznovana, med še kooperativnimi posamezniki spodbuja željo (skomine) po defekciji. S posledicami: če je zastonjkarjev oz. defektorjev preveč, gre napor celotnega kolektiva v nič. Ta primer je eden izmed (le) dvanajstih, v katerem so neposredno udeleženi bogovi. To je opažanje, ki bi bilo kje drugje vredno posebnega komentarja.

6. (preglednica: 64) Vrli Hektor sam samcat stoji pred obzidjem Iliona in premleva, kaj storiti. Umik se zdi nemogoč, saj so mnogi na strani Trojancev padli, ker je nasprotoval umiku. Sledi razmislek v okviru zapornikove dileme: razmišlja o možnosti premirja z Ahilom (3,3). V tem primeru nihče od njiju ne bi zmagal in se ovenčal s slavo (4), a tudi nihče ne bi bil ubit (1). Pomisli, da bi v ta namen odložil ščit, izrazil tosmerno kooperativnost: »Kaj pa ko ščit bi položil na tla, z vboklim nabuškom, težko čelado kraj njega, a kopje prislonil ob steno, sam pa naproti mu šel, junaku brez graje, Ahilu /.../« (111–113) A takojci tudi ugotovi, da Ahilu ne more zaupati: »Ne! Ne smem mu naproti! O ne bi usmilil se mene, ne bi obzirov imel; ubije me neoroženca /.../« (123–124) To bi se končalo z možnostjo 4,1 – lahko zmago Ahila. Zato bo najbolje izbrati boj (2): »Bolje, da pride med nama čimprej do spopada in boja, videli bomo, kateremu Zevs dodelil bo slavo.« (129–130) 2 je več kot 1. Ahil je močan, a nekaj možnosti ima tudi on.

7. (preglednica: 65) Med Grki po pogrebnih slovesnostih, namenjenih Patroklu, potekajo tekme, med njimi dirka vpreg. Med dirko se drveča vozova Antiloha in Menelaja bližata tésni. Menelaj tekmecu kriči, da ni prostora za oba: ».../ noče, da tu bi na potu se trčili konji kopitni.« (435) V strukturi izkupičkov (glej Slika 1) bi to pomenilo izkupička 1,1 v piščančevi dilemi. Menelaj v zadnjem hipu popusti, Antiloh pa ne! Menelaj se jezi: »Ni ga na svetu, Antiloh, zaplotnika tvojega kova!« (439) in zaostane (417–439); je na boljšem (2), kot če bi vztrajal in trčil (1), a zaostane za nepopustljivim Antilohom (2,4). Zmaga Diomedes, drugi je Antiloh, tretji Menelaj. Po tekmi se Menelaj, ki se čuti oškodovanega, predvsem pa onečaščenega, pritoži (566). Z Antilohom se pobotata v smislu poravnalne pravičnosti, s tem ko Antiloh Menelaju nameni darila. Prizor je piščančeva (zajčja) dilema v čisti obliki.

Evidentirane dileme in izbrani primeri se močno razlikujejo po pomembnosti. Nekatere posamične dileme bi lahko izostale brez velike škode za ep (denimo 65, 66). Ep pa ne bi bil to, kar je, če bi odstranili kompleks dilem, ki se splete v odnosu med Agamemnonom in Ahilom. Pri tem pa so možni tudi taki pomisleki: morda je Homer piščančjevo dilemo med Menelajem in Antilohom iz dirke vpreg (65) v delo vključil z namenom – kot zaključno metaforo spora med Ahilom (ki popusti, da ne bi prišlo do poloma) in Agamemnonom (ki ne popusti), čemur na koncu sledi sprava. Tudi začetek tekme v boksu (66) se zdi kot lahkotna ponovitev (trikratnega: 24, 35, 36) pojavljanja prostovoljčeve dileme v vojnih razmerah.¹⁰ To bi bilo v skladu s tezo o 23. spevu kot odmevu nekaterih ključnih vsebin poprejšnjih spevov (Scott, 1997: 214).

V kolikšni meri je dilema v Homerjevi obravnavi dojeta v vidikih, ki jih izpostavlja sodobna znanost o družbenih dilemah? Na kratko: literaturi in žanru primerno. Noben literarni žanr ne more iti v analitične podrobnosti, v kakršne gre znanost. Na znanost o družbenih dilemah se nanaša več Nobelovih nagrad iz ekonomije, izpostavimo Elinor Ostrom; tu so dosežki matematičnih veleumov, kot je bil John F. Nash. Vsekakor pa nas osupne uvid več kot dva tisoč sedemsto let stare pripovedi v bistvo nekaterih dilem. Ob tem, da so literarno izražene na briljanten način.

Sklepi: Iliada – ep o družbenih dilemah

Kakor ahajske puščice, hlepeče po krvi in mesu, smo se pognali v iskanje družbenih dilem v Homerjevem epu. Ne brez haska. Poskus osvetliti staroveški ep v luči relativno nove znanosti je obrodil sadove. Ugotoviti je bilo mogoče veliko primerov družbenih dilem. Nekatere so obrobne pomena, nekatere pa so celo ključen element dogajanja. Pripovedna napetost bolj kot na predzgodbi – na trikotniku Menelaj-Paris-Helena – izvira iz frustracije Ahila nasproti Agamemnonu in iz njegove vztrajne defekcije zaradi občutenja delitvene nepravčnosti. To ogroža celokupni vojaški napor Grkov.

Dobrine oz. izkupički, ki jih zasledujejo igralci epa, so značilni za arhaično vojaško družbo,¹¹ kakršna je bila starogrška: vojni plen (raznovrstna lastnina, ženske, vojna oprema, truplo), čast (*tim*) in slava oz. preprečitev izgub v enakih dobrinah in življenju. Prikrajšanost v poprejšnjih delitvah plena (občutki delitvene nepravčnosti) je temeljni razlog spopada med Grki in Trojanci in ovira pri kooperativnemu delovanju Grkov v obleganju Iliona. Ahila Grki h kooperativnosti ne prepričajo niti z očitnimi nameni povračilne

¹⁰ Namesto »Onemeli so vsi v zaglušni tišini« je zapisano: »Oni pa po vrsti otpnejo v molku.«

¹¹ S starogrško družbo mislimo na konglomerat več sto polisov (poleis), »plemen in rodov« (Homer), ki jih povezujejo jezik, nekatera verovanja in občasna politična zaveznitva.

pravičnosti. Odloči smrt prijatelja Patrokla. Tehtanje med individualno koristjo (preživetjem) in vojaškim uspehom kolektiva (ali Ahajcev ali Trojancev) je ena temeljnih družbenih dilem epa. Interes kolektiva po kooperativnosti (čim večjega števila) posameznikov se izraža skozi kulturo obsojanja strahopetnosti – zastonjkarstva oz. defekcije. Strahopetnost je izraz presoje, da je individualen interes ogrožen. Po drugi strani se hvali junaštvo, ki ga je mogoče opredeliti kot pripravljenost prispevati nadpovprečno raven tveganja (v skupno korist oz. ob nadpovprečnem ogrožanju individualnega interesa). Na obsodbe strahopetnosti oz. na hvaljenje junaštva je mogoče gledati kot na motivacijsko reševanje družbenih dilem.

Navesti je bilo mogoče več opisov družbenih dilem, ki se v smislu zavedanja notranjih napetosti približajo osnovam znanstvenih spoznanj glede strukture izkupičkov. Več od literature ni pričakovati. Nekaterе dileme, ki so dobile umetniški izraz pred več kot dva tisoč sedemsto leti, imajo vrednost paradigem: za prepir med Ahilom in Agamemnonom bomo dejali, da je vzorčen primer kompleksa, spletišča družbenih dilem. Hektorjevo izzivalno iskanje nasprotnika v dvoboju je vzorčen primer prostovoljčeve dileme. Zeusov poskus žrtvovanja svojega sina Sarpedona nam s Herinim komentarjem lepo predoči bistvo zastonjkarjeve dileme. Hektorjevo čakanje na strašnega Ahila je literarna analiza zapornikove dileme s perspektive enega igralca. Dirka med Antilohom in Menelajem je sijajen primer piščančeve (zajčeve) dileme. Tako je klasična literatura lahko opora in navdih sodobni znanosti.

Glede na to se lahko vprašamo: kaj bi bila Iliada brez družbenih dilem? Brez kompleksa dilem, na katere naletimo v prvem spevu? Brez Ahilove nepripravljenosti sodelovati? Kakšen bi bil opis razmer v obeh taborih brez opisov situacij, ki so družbene dileme? Bržkone neprepričljiv. S čim sploh bi se zabavali bogovi na Olimpu, če med smrtniki ne bi bilo strahov in želja po časti, ki so določali njihovo reševanje nasprotja med neposrednim interesom posameznika po preživetju in interesom skupine, da doseže končni cilj? Katero literarno delo sploh je bolj nasičeno z družbenimi dilemami? Menimo, da je utemeljeno reči: ne samo da Iliada brez družbenih dilem izgubi dobršen del svojega soka, brez njih je ni; Iliada je namreč ep o družbenih dilemah.

V digitalnih bazah znanstvenih člankov, kot so Google Scholar, JSTOR, Science Direct in Sage Journals, nismo našli članka, ki bi že celovito obravnaval pojavljanje družbenih dilem v Iliadi. Pa če smo se trudili kot Diomed na bojnem polju. Prav tako nismo našli tozadevne monografije. Naleteli pa smo na več obravnav posamičnih primerov. Omenjani Read npr. obravnava Ahilovo obvladovanje jeze kot primer znotrajosebne »družbene« dileme (2001: 1108–1009). Omenjeni Gottschall obravnava celoten konflikt med Grki in Trojanci, njegovo neizbežnost, kot primer zapornikove dileme

(2008: 141, 151–159), ne zanimajo pa ga drugi primeri. Tudi zato toliko glasneje na vrata že trka vprašanje: kako pa je z družbenimi dilemami v Odiseji? Morda pa Odisej, lisjak premeteni, zgodbo zapelje v povsem drugo smer.

LITERATURA

- Dawes, Robyn M. in David M. Messick (2000): Social Dilemmas. *International Journal of Psychology* 35 (2): 111–116.
- Donlan, Walter (1993): Duelling with Gifts in the Iliad: As the Audiance Saw It. *Colby Quaterly* 23 (3): 115–172.
- Foody, Margaret (ur.), in Michael Smithson (ur.), Sherry Schneider (ur.), Michael Hogg (ur.) (2014): *Resolving Social Dilemmas*. London in New York: Psychology Press.
- Gneezy, Ayelet, in Daniel M. T. Fessler (2011): Conflict; Sticks and Carrots: War increases Prosocial Punishments and Rewards. *Proceedings of the Royal Society*. Dostopno prek <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3223676/>, 17. 4. 2019.
- Gottschall, Jonathan (2008): *The Rape of Troy: Evolution, Violence, and the World of Homer*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hardin, Garrett (1968): The Tragedy of the Commons. *Science* 162: 1242–1248.
- Hardy, Charlie I., in Mark Van Vugt (2006): Nice Guys Finish First: The Competitive Altruism Hypothesis. *Personality and Social Psychology Bulletin* 32: 1402–1423.
- Homer (1992): *Iliada*. (prev. Anton Sovrè), Ljubljana: Mihelač.
- Kollock, Peter (1998): Social Dilemmas. *The Anatomy of Cooperation*. *Annual review of Sociology* 24: 183–214.
- Read, Daniel in Peter Roelofsma (1999): Hard Choices and Weak Wills: the Theory of Intrapersonal Dilemmas. *Philosophical Psychology* 12 (3): 341–356.
- Read, Daniel (2001): Intrapersonal Dilemmas. *Human Relations* 54 (8): 1093–1117.
- Reyes, G. Mitchell (2002): Sources of Persuasion in the Iliad. *Rhetoric Review* 21 (1): 22–39.
- Schroeder, David A., Julie R. Steel, Andria J. Woodell, in Alicia F. Bembenek (2003): Justice Within Social Dilemmas. *Personality and Social Psychology Review* 7 (4): 374–387.
- Scott, William C. (1997): The Etiquette of Games in Iliad 23. *Greek, Roman and Byzantine Studies* 38 (3): 213–227.
- Van Lange, Paul, Daniel Balliet, Craig D. Parks in Mark van Vugt (2014): *Social Dilemmas; The Psychology of Human Cooperation*. Oxford: Oxford University Press.
- Van Vugt, Mark (2009): Averting the Tragedy of the Commons. Using Social Psychological Science to Protect the Environment. *Current Directions in Psychological Science* 18 (3): 169–173.